

Aspecte teoretice și practice în dreptul intern și internațional privind stabilirea domiciliului minorului

Theoretical and practical aspects in domestic and international law regarding the establishment of the minor's domicile

Nicoleta-Luiza Gache¹

Rezumat: Problematika stabilirii domiciliului minorului, în contextul separării părinților, reprezintă un punct important de interes, atât în cadrul procedurilor interne, cât și în cadrul celor europene. Principiul interesului superior al minorului reprezintă, fără nicio îndoială, un punct de plecare în interpretarea normelor incidente în cauză. Aderarea României la Uniunea Europeană și libera circulație a persoanelor, pe lângă plusul de valoare pe care l-a adus, au creat în mod inevitabil și o serie de probleme relative la normele incidente în soluționarea procedurilor din dreptul familiei. Regulamentul (CE) nr. 2201/2003 al Consiliului a constituit un important punct de plecare în tranșarea prezentei problematici. Inevitabil evoluția socială și economică are o înrăurire asupra migrației forței de muncă care își pune amprenta și asupra stabilirii familiilor în state diferite celui de origine. Diferențele legislative sunt evidente și marchează eventualele crize, de cele mai multe ori una dintre părți fiind într-o vădită stare de vulnerabilitate. Prezentul studiu analizează instanța competentă să hotărască asupra stabilirii domiciliului minorului, în funcție de locul unde se află acesta la momentul promovării cererii de chemare în judecată, precum și posibilitatea declinării ulterioare a cauzei către o instanță străină, ca urmare a modificării domiciliului de fapt al minorului.

Cuvinte-cheie: domiciliul minorului; divorț; competența instanțelor; legea aplicabilă

Abstract: The issue of establishing the minor's domicile, in the context of parental separation, is an important point of interest, both in domestic and European procedures. The principle of the best interests of the child is without any doubt a starting point in the interpretation of the relevant rules in question. Romania's accession to the European Union and the free movement of the people, in addition to the added value it brought, inevitably created a series of problems related to the incidental norms in solving family law proceedings. Regulation (EC) no. Council Regulation (EC) No 2201/2003 was an important starting point in resolving this issue. Inevitably, social and economic developments have an impact on the migration of the workforce that makes its mark and on the establishment of families in states other than the one of origin. Legislative differences are obvious and mark possible crises, often one of the parties being in a state of obvious vulnerability. This

¹ Avocat în cadrul Baroului Iași, email: luizagache@yahoo.com

study analyzes the competent court to decide on the establishment of the minor's domicile, depending on where he is at the time of the appeal, as well as the possibility of further dismissing the case to a foreign court, following the change of the minor's actual domicile.

Keywords: minor's domicile; divorce; competent court; applicable law

Introducere

Libera circulație a persoanelor, element esențial al pieței interne, a creat avantaje semnificative cetățenilor statelor membre ale Uniunii Europene, măsurile în domeniul cooperării judiciare în materie civilă fiind un important plus de valoare în acest sens.

Adoptarea Regulamentului (CE) nr. 2201/2003² din 27 noiembrie 2003 privind competența, recunoașterea și executarea hotărârilor judecătorești în materie matrimonială și în materia răspunderii părintești, de abrogare a Regulamentului (CE) nr. 1347/2000 a avut drept scop crearea unui singur instrument juridic atât în materie de divorț cât și în materie de răspundere părintească.

Odată cu intrarea României în Uniunea Europeană s-a constatat un adevărat exod al forței de muncă în state din Europa de Vest. Lucrătorii s-au deplasat în cele mai frecvente situații împreună cu familiile, stabilindu-se în statele membre, iar în cazurile în care din varii motive s-a pus problema divorțului, inevitabil s-au ridicat și o serie de întrebări referitoare la competența instanțelor de judecată, în special cu privire la cererile privind minorii³.

Cele mai frecvente probleme întâlnite în practică sunt cele relative la situația în care unul dintre soți revine singur în România și formulează o cerere de divorț, exercitare autoritate părintească și stabilire domiciliu minori în fața instanței naționale, deși minorul își are domiciliul alături de celălalt părinte în străinătate. Instanțele au avut o perioadă de timp o jurisprudență neunitară, însă așa cum voi surprinde și în cele de mai jos, în ultimii ani jurisprudența s-a distilat, hotărârile adoptate în acest sens fiind destul de omogene.

Minorul face parte, în mod cert, dintr-o categorie de persoane vulnerabile în asemenea proceduri, pe de o parte având în vedere faptul că își exercită mare parte din drepturile și obligațiile sale prin intermediul adultului de care este atât de dependent, iar pe de altă parte având în vedere imposibilitatea sa de multe ori de a alege dintre cei doi părinți aflați deja într-o stare de tensiune. Deși legiuitorul a creionat o serie de prevederi care să îl protejeze: e.g. interzicerea efectuării de donații sau a garantării obligațiilor unui terț, de către tutore în numele minorului,

² Publicat în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene 183, L 338/1, disponibil pe pagina de internet <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/HTML/?uri=CELEX:32003R2201&from=RO>, accesat 10.05.2021.

³ O.A. Urda, *Posibilitatea soluționării divorțului separat de cererile privind raporturile dintre părinți și copiii lor minori*, în Săptămâna juridică, Anul VIII, nr. 24, 13-19 iunie 2016, p. 7.

cu excepția darurilor obișnuite, potrivite cu starea materială a minorului⁴, numirea unui curator special pentru dezbateră succesiunii în situația existenței unor interese contrarii între minor și reprezentantul său legal⁵, inserarea unor măsuri de protecție suplimentare care să îi protejeze de riscurile transmiterii datelor cu caracter personal⁶, problematica stabilirii domiciliului este tributară liberului arbitru într-o măsură poate mult prea mare.

În cele ce urmează voi încerca să relievez prin intermediul unor situații concrete, numeroasele probleme întâlnite în practică cu privire la stabilirea domiciliului minorului după separarea părinților.

Importanța ascultării minorului în stabilirea domiciliului

Dacă în dreptul intern, lucrurile sunt mult mai ușoare și clare, în practică prevalând în mod categoric dorința minorului în stabilirea domiciliului acestuia, în cazul minorului care poate fi audiat, posibilitățile materiale, cele locative venind pe un loc secundar, în dreptul internațional, lucrurile sunt diferite, apărând probleme atât cu privire la competența instanței de judecată, cât și cu privire la legea aplicabilă.

Astfel, cu privire la dorința minorului în stabilirea domiciliului acestuia la unul dintre părinți ulterior despărțirii în fapt, în dreptul intern, apreciez că, de cele mai multe ori nu este un lucru benefic pentru minor. În practică, sunt numeroase situații în care părintele la care nu se află minorul încearcă prin multiple mijloace să influențeze dorința acestuia, fiind mult mai permisiv, încercând să îl atragă prin achiziționarea de bunuri, ignorând nevoile reale și interesele copilului.

Investită cu soluționarea unei ordonanțe președințiale având ca obiect stabilirea domiciliului a doi minori până la finalizarea dosarului de divorț, instanța de judecată, în speță Judecătoria F., decide stabilirea domiciliului minorilor exclusiv raportându-se la dorința acestora. Minorii B.A. și B.D. se aflau de mai bine de 3 ani la mamă, reclamanta B.A., în Franța. Tatăl, pârâțul B.A. este cunoscut cu antecedente penale, fiind anterior condamnat penal pe teritoriul statului român, precum și reținut și cercetat în repetate rânduri în mai multe țări europene, precum și în Canada. Dat fiind faptul că avea interdicție de a intra în Franța, solicită reclamantei să îi facă o procură bunicii paterne pentru a lua copiii pentru 10 zile în vizită în România pentru a-și vedea tatăl. Odată ajunși în România, minorilor le

⁴ I. A. Toader, *The capacity of usage of the legal personality*, în Proceedings of the International Conference of Law, European Studies and International Relations, Editura Hamangiu, București, 2019.

⁵ L.G. Gavrilesco, *Drept civil. Persoanele*, Editura Universul Juridic, București, 2017, p. 155.

⁶ A se vedea: I. A. Toader, *Considerații privind prelucrarea datelor cu caracter personal*, în Uniformization of the law – legal effects and social, political, administrative implications: Iași, 23-25 octombrie 2014, București, Editura Hamangiu, 2014; p. 397; I. A. Toader, O. A. Urda, *Protecția datelor cu caracter personal (GDPR)*, în Ghid de lucru, Teorie, studii de caz, bune practici la nivel internațional și internațional din domeniul științelor juridice, coord. Tudorel Toader, Carmen Tamara Ungureanu, Olga Andreea Urda, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2020, p. 60.

este interzis orice acces cu mama lor, motiv pentru care aceasta, neavând o hotărâre judecătorească prin care să fie stabilit domiciliul minorilor și exercitarea autorității judecătorești, înțelege să formuleze cererea de chemare în judecată având ca obiect divorț, stabilire domiciliu minori și exercitare autoritate părintească concomitent cu formularea unei cereri de ordonanță președințială având ca obiect stabilirea domiciliului minorilor până la finalizarea dosarului de divorț, solicitând stabilirea domiciliului celor doi minori în Franța, unde aceasta avea reședința și unde minorii locuiseră mai bine de trei ani. Pârâțul B.A. a formulat cerere reconvențională prin care solicită stabilirea domiciliului minorilor la Focșani, unde acesta avea domiciliul. În cadrul procedurii ordonanței președințiale, care este o procedură urgentă ce se judecă în baza unor probe sumare, neadministrându-se probe complexe cum ar fi de exemplu o expertiză psihologică a minorilor⁷, Judecătoria F., a decis stabilirea domiciliului minorilor la tată exclusiv în baza dorinței celor doi minori de a locui cu tatăl. Astfel, minorii, odată ajunși la tată, au cunoscut un evident regres motivat de faptul că tatăl nu a înțeles să le respecte programul de școală, înscriindu-i la cursuri de tip seral, unde învățau doar în week-end, petrecând excesiv de mult timp pe rețele de socializare, pe telefon și tabletă, spre deosebire de situația minorilor cât erau la mamă, unde aveau cursuri zilnice, pregătire la limba franceză, aveau un program ordonat care includea teme, restricții la accesul pe tabletă și telefon.

Regula reședinței obișnuite a minorului

Plecând de la speța anterior prezentată, pe lângă problema stabilirii domiciliului minorului raportată exclusiv la dorința acestuia, observăm și o altă problemă, respectiv necunoașterea normelor de către justițiabili care, poate avea efecte devastatoare în stabilirea domiciliului minorului. Astfel, în contextul în care reclamanta ar fi cunoscut faptul că, în lipsa unei hotărâri judecătorești care să stabilească domiciliul minorilor și exercitarea autorității părintești, îi va fi aproape imposibil să își mai aducă copiii înapoi în Franța, cu siguranță nu ar mai fi permis ca aceștia să plece de lângă ea.

În atare condiții, atunci când nu există o cerere de divorț pe rolul instanțelor judecătorești dintr-un stat membru, competența instanțelor judecătorești în soluționarea cererilor care au obiect orice problemă privind autoritatea părintească, precum și stabilirea domiciliului minorului, așa cum acestea sunt enumerate în art. 1 alin. 2 din Regulamentul (CE) nr. 2201/2003, se stabilește prin aplicarea normei de competență generală bazată pe reședința obișnuită a copilului pe teritoriul unui stat membru, în momentul în care a fost sesizată instanța (art. 8). Întorcându-mă la speța anterior prezentată, reclamanta

⁷ C.M.C. Ignătescu, *Considerații referitoare la ordonanța președințială în aplicarea domeniului raporturilor de familie*, în Revista Universul Juridic, nr. 11/2020, p.9, disponibil în format electronic pe pagina de internet http://revista.universuljuridic.ro/wp-content/uploads/2021/01/01_-Revista_Universul_Juridic_nr_11-2020_PAGINAT_BT_C_Ignatescu.pdf, accesat 10.05.2021.

B.A., imediat după ce a realizat că pârâtul nu mai înțelege să aducă copiii înapoi în Franța, a înțeles introducă la autoritățile franceze o plângere pentru răpirea minorilor, precum și o acțiune de stabilire a domiciliului minorilor în Franța, plângere și acțiune care nu au avut niciun rezultat atâta timp cât, pe de o parte reclamanta nu avea nicio hotărâre judecătorească care să stabilească exercitarea autorității părintești, precum și stabilirea domiciliului minorilor, iar, pe de altă parte, la momentul formulării acțiunii cu privire la stabilirea domiciliului minorilor, aceștia nu se mai aflau pe teritoriul Franței.

Prin urmare, reședința copilului corespunde cu locul care reflectă un anumit grad de integrare a copilului într-un mediu familial și social, instanței naționale revenindu-i misiunea de a stabili unde se află această reședință obișnuită a copilului, ținând cont de toate circumstanțele specifice speței.

Regula reședinței obișnuite a copilului este întărită și de dispozițiile art. 10, care reglementează competența în cazul deplasării ori reținerii ilicite a unui copil, în sensul că instanțele din statul membru în care copilul își are reședința obișnuită, imediat înainte de răpirea transfrontalieră, își păstrează competența până când copilul dobândește o reședință obișnuită într-un alt stat membru și au fost îndeplinite anumite condiții suplimentare, și anume: „orice persoană, instituție sau alt organism căreia i-a fost încredințat copilul consimte la deplasarea sau reținerea acestuia sau copilul a locuit în acest stat membru o perioadă de cel puțin un an după ce persoana, instituția sau orice alt organism căruia i s-a încredințat copilul a avut sau ar fi trebuit să aibă cunoștința de locul în care se află copilul, până când copilul s-a integrat în noul său mediu și până când a fost îndeplinită cel puțin una din următoarele condiții: în termen de un an de când cel căruia i s-a încredințat copilul a avut sau trebuia să aibă cunoștința de locul în care se afla copilul, nu a depus nicio cerere de înapoiere la autoritățile competente ale statului membru în care copilul a fost deplasat sau reținut; a fost retrasă o cerere de înapoiere a copilului depusă de cel căruia i s-a încredințat copilul și nu s-a depus nicio altă nouă cerere în termen de un an prevăzut anterior; cauza soluționată de o instanță din statul membru în care copilul își avea reședința obișnuită imediat înaintea deplasării sau reținerii sale ilicite a fost închisă în condițiile art. 11 alin. (7); hotărârea de încredințare care nu implică înapoierea copilului a fost pronunțată de instanța judecătorească din statul membru în care copilul își avea reședința obișnuită imediat înaintea deplasării sau reținerii sale ilicite”.

Un alt set de norme aplicabile la stabilirea competenței instanțelor judecătorești dintr-un stat membru în soluționarea cererilor care au ca obiect problema exercitării autorității părintești și a stabilirii domiciliului minorilor sunt normele privind prorogarea de competență prin care se favorizează o soluție consensuală (art. 12 alin. 3). Articolul 10 lit. b) pct. 4 din Regulament a fost interpretat de Curtea de Justiție a Uniunii Europene în cauza C211/2010 PPU,

Povse⁸, în sensul că o măsură provizorie nu constituie o „hotărâre de încredințare care nu implică înapoierea copilului”, în înțelesul acestei dispoziții, și nu poate constitui temeiul pentru un transfer de competență către instanțele din statul membru unde a fost deplasat ilicit copilul⁹.

Regula generală este că locuința minorului este la părinții săi. În situațiile în care părinții locuiesc separat, locuința copilului este acolo unde acesta are reședința statornică, adică acolo unde petrece cel mai mult timp din an. În cazul în care părinții nu se înțeleg, instanța de judecată este cea care vine să decidă la care dintre părinți urmează a fi stabilit domiciliul minorului¹⁰.

O altă problemă frecvent întâlnită în practică cu privire la stabilirea domiciliului minorului apare în situația divorțului dintre un cetățean străin și un cetățean roman sau între doi cetățeni români care sunt stabiliți în străinătate, minorul fiind luat de către unul dintre părinți, în acest caz devenind aplicabil Regulamentul nr. 2201/2003. Cu toate acestea, Regulamentul nu stabilește care lege națională ar trebui să fie aplicată de instanțe. În unele cazuri, instanțele unui stat membru trebuie să aplice legile unui alt stat, prin Regulament stabilindu-se: competența exclusivă de fond în materia răspunderii părintești; prorogarea de competență în materia răspunderii părintești; competența bazată pe prezența copilului; competența reziduală în materia divorțului și răspunderii părintești; măsuri provizorii și asiguratorii etc.

Tot în cadrul Regulamentului, regăsim prevăzute și excepțiile de litispendență și conexitate, atât pentru divorț, cât și pentru răspunderea părintească. Astfel, art. 19 stabilește că „În cazul în care se introduc cereri de divorț, de separare de corp sau de anulare a căsătoriei între aceleași părți în fața unor instanțe judecătorești din state membre diferite, instanța sesizată în al doilea rând suspendă din oficiu procedura până când se stabilește competența primei instanțe sesizate. În cazul în care se stabilește competența primei instanțe sesizate, instanța sesizată în al doilea rând își declină competența în favoarea acesteia. În acest caz, partea care a introdus acțiunea la instanța sesizată în al doilea rând poate intenta respectiva acțiune la prima instanță sesizată”.

Referitor la excepția litispendenței și conexității, aduc în atenție următoarea speță. Reclamanta M.I. introduce cerere de divorț și exercitare autoritate părintească și stabilire domiciliu minor la Tribunalul din Cuneo, Italia împotriva numitului M.S.. La patru luni de la introducerea acestei cereri, pârâtul

⁸ Curtea de Justiție a Uniunii Europene - Cauza C-211/10 PPU, disponibilă pe pagina de internet <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-211/10>, accesat 10.05.2021.

⁹ G. Lușșan, *Ghid de drept internațional privat în materia dreptului familiei: Desfacerea căsătoriei - Autoritatea părintească - Obligația de întreținere - Ordinul civil de protecție - Regimul matrimonial*, Editura Magic Print, Onești, 2014 disponibil în format electronic pe pagina de internet <http://old.just.ro/LinkClick.aspx?fileticket=%2Ffc%2FxcmTrN7Y%3D&tabid=2980>, accesat 10.05.2021.

¹⁰ C.T. Ungureanu, I. A. Toader, *Drept civil. Partea generală. Persoanele*, ed. a 4-a, revizuită și adăugită, Editura Hamangiu, 2019, p. 451.

M.S., având de această dată calitatea de reclamant, introduce cerere de divorț pe rolul Judecătoriei Iași. Prin întâmpinarea depusă la dosarul aflat pe rolul Judecătoriei Iași, pârâta M.I. invocă atât excepția litispendenței, cât și cea a necompetenței generale a instanțelor române, excepții admise de către Judecătoria Iași. Pentru a dispune astfel, instanța a avut în vedere faptul că pe rolul Tribunalului din Cuneo, Italia este înregistrată acțiunea de divorț, aceasta aflându-se deja la al treilea termen de judecată. Având în vedere acest aspect, instanța română a constatat că instanța italiană s-a considerat competentă să judece cererea de divorț cu care a fost investită, dat fiind faptul că părțile de mai bine de 10 ani au locuit în Cuneo, Italia, acesta fiind ultimul domiciliu comun, precum și reședința obișnuită a minorilor.

În vreme ce legislația română a îmbrățișat modelul locuinței unice a minorului, adică stabilirea domiciliului la unul dintre părinți, minorul păstrând legături firești cu celălalt părinte, există numeroase state, precum Belgia, Franța, Suedia, Canada unde locuința alternantă este regula în stabilirea domiciliului minorului, copilul locuind perioade aproximativ egale de timp cu fiecare dintre cei doi părinți.

În cazuri excepționale, locuința minorului poate fi stabilită la o altă persoană decât părinții acestuia. Cele mai frecvente situații întâlnite în practică sunt cele în care locuința minorului este stabilită la o rudă apropiată a acestuia. În acest sens interesantă este analiza acestei problematici și din prisma dispozițiilor relative la consiliul de familie, ca soluție oferită de către legiuitor în supravegherea modului în care interesele minorului sunt respectate¹¹.

Cu privire la stabilirea domiciliului minorului la alte persoane decât părinții, ilustrativă în acest sens este o cauză aflată pe rolul Judecătoriei Iași, în care instanța a fost investită să judece cererea formulată de reclamantii C.L. și C.A., unchiul și mătușa minorei O.M., în contradictoriu cu pârâții O.C. și I.C., părinții minorei, cerere ce viza stabilirea domiciliului minorei la reclamantii, în Paris, Franța, cerere ce a fost admisă. Pentru a decide astfel, instanța de judecată a avut în vedere faptul că minora O.M., în vârstă de 12 ani, a rămas încă de la frageda vârstă de 2 ani în grija bunicii materne și a mătușii și unchiului materni, părinții acesteia divorțând, tatăl plecând în Germania, mama în Italia, unde fiecare dintre ei și-au refăcut viața, recăsătorindu-se și având alți copii. Reclamantii au avut grijă de minoră în mod constant, fiind practic ca o fiică pentru ei, respectiv ca o soră pentru fiica acestora, fiind nevoiți să promoveze această cerere de stabilire a domiciliului minorei și exercitare a autorității părintești în momentul în care au plecat din țară cu serviciul, neputând lua și minora cu ei. Pe parcursul judecării pricinii, au fost întâlnite și unele aspecte procedurale cu privire la competența instanței de judecată. Astfel, ulterior promovării acțiunii, cu acordul părinților minorei, dat fiind că bunica maternă se îmbolnăvește, nemaiputându-se ocupa de

¹¹ I.A. Toader, *Protection of the natural individual through civil right norms*, în *Romanian Law Tradition and European Vocation*, 6th Edition, Editura Hamangiu, București, 2018, pp. 459-460.

minoră, aceasta pleacă în Franța la unchiul și mătușa sa, aceștia făcând demersuri în vederea înscrierii acesteia la școală, obținerii unui număr social care să îi permită accesul la tratamente medicale. Pe acest fond, judecătorul, în temeiul dispozițiilor art. 15 din Regulament înțelege să se adreseze instanței de judecată mai bine poziționată raportat la noul domiciliu al minorei, respectiv Tribunalul Paris, pentru a întreba dacă este dispus să preia judecarea pricinii, în contextul în care minora se află în Paris, putând fi audiată, ancheta socială urmând a fi efectuată tot acolo. În acest context, reclamantii arată că potrivit aceluiași art. 15 din Regulament, instanța inițial sesizată se poate adresa cu o asemenea cerere instanței mai bine poziționate doar în măsura în care una dintre părți își exprimă acordul în acest sens. Ori, în speță, niciuna din părți nu a dorit acest lucru motivat, pe de o parte, de costurile uriașe pe care le-ar genera un astfel de proces în Franța, iar, pe de altă parte, de cunoașterea legii naționale, părților fiindu-le extrem de util de a avea controlul asupra desfășurării procedurii atunci când legea le este familiar, alegerea instanței competente fiind extrem de important din acest punct de vedere.

Concluzii

Fără pretenția de a epuiza o problematică atât de vastă, din jurisprudența analizată se poate cu ușurință desprinde concluzia că *de lege ferenda* se impune adoptarea unor norme mai clare cu privire la stabilirea domiciliului minorului, norme care să protejeze mai bine interesele minorului. Posibilitatea copilului de a locui alternativ cu părinții săi ar reprezenta o abordare echilibrată și care ar răspunde mai bine atât nevoilor minorului cât și a standardelor europene în materie, sens în care reamintim și Recomandările Comisiei pentru dreptul european al familiei privind legislația familiei, referitoare la Principiile privind responsabilitățile părintești. În acest sens, Principiul 3:20 statuează faptul că „în cazul în care autoritatea părintească este exercitată în comun, titularii acesteia, dacă locuiesc separat ar trebui să se pună de acord cu privire la persoana cu care va locui copilul. Copilul poate locui în mod alternativ cu titularii autorității părintești, fie ca urmare a unui acord aprobat de autoritatea competentă, fie a unei decizii luate de aceasta din urmă. Autoritatea competentă trebuie să aibă în vedere următorii factori: vârsta și opinia copilului; capacitatea și dorința titularilor responsabilităților parentale de a colabora unul cu celălalt cu privire la aspectele legate de copil, precum și situația lor personală; distanța dintre locuințele titularilor autorității parentale și școala pe care o frecventează copilul”¹².

Referințe

Gavrilescu L.G., *Drept civil. Persoanele*, Editura Universul Juridic, București, 2017

¹² Comisiei pentru dreptul european al familiei, Principiile privind responsabilitățile părintești, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Principles-PR-French.pdf>, accesat 11.05.2021.

- Ignătescu C.M.C., *Considerații referitoare la ordonanța președințială în aplicarea domeniului raporturilor de familie*, în Revista Universul Juridic, nr. 11/2020, p. 9-19
- Lupșan G., *Ghid de drept internațional privat în materia dreptului familiei: Desfacerea căsătoriei - Autoritatea părintească - Obligația de întreținere - Ordinul civil de protecție - Regimul matrimonial*, Editura Magic Print, Onești, 2014
- Toader I.A., *Protection of the natural individual through civil right norms*, în Romanian Law Tradition and European Vocation, 6th Edition, Editura Hamangiu, București, 2018, pp. 459-460
- Toader I. A., *Considerații privind prelucrarea datelor cu caracter personal*, în Uniformization of the law – legal effects and social, political, administrative implications: Iași, 23-25 octombrie 2014, București, Editura Hamangiu, 2014
- Toader I. A., Urda O. A., *Protecția datelor cu caracter personal (GDPR)*, în Ghid de lucru, Teorie, studii de caz, bune practici la nivel internațional și internațional din domeniul științelor juridice, coord. Tudorel Toader, Carmen Tamara Ungureanu, Olga Andreea Urda, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2020
- Toader I. A., *The capacity of usage of the legal personality*, în Proceedings of the International Conference of Law, European Studies and International Relations, Editura Hamangiu, București, 2019.
- Ungureanu C.T., Toader I. A., *Drept civil. Partea generală. Persoanele*, Ediția a 4-a, revizuită și adăugită, Editura Hamangiu, 2019.
- Urda O.A., *Posibilitatea soluționării divorțului separat de cererile privind raporturile dintre părinți și copiii lor minori*, în Săptămâna juridică, Anul VIII, nr. 24, 13-19 iunie 2016

